

მშობლიური ენისა და კულტურის დიდი მოამბე

დღეს, როდესაც ჩვენ ვზეიმობთ სულხან-საბა ორბელიანის 300 წლის-
თაეს, მე მაგონდება ერთი ძველი მოაზროვნე, რომელიც თავის მეგობრებს
ეუბნებოდა: „მოიხსენიეთ წინამძღვარი თქვენნი“. ქართველ ხალხს მისი
ხანგრძლივი ისტორიის გზაზე არაერთი და ორი ისეთი „წინამძღვარი“ ჰყოლია,
რომელთაც ის ეროვნული სიამაყის გრძნობით იგონებს ხოლმე. ასეთ პირთა
ჩიხვებს უთუოდ განეკუთვნება ჩვენი დღევანდელი იუბილიარიც, სულხან-სა-
ბა ორბელიანი. მიუხედავად იმისა, რომ მისგან გვეოფს სამასი წელი, დღესაც
ისე მკაფიოდ გვესმის მისი „მოძღვრული“, დამრიგებლობითი ხმა, როგორც
მის თანამედროვეთ. ეს ხედრია დიდი პიროვნებების, რომელთაც ისტორიამ
არგუნა გამხდარიყვნენ მესაიდუმლე თანამედროვე საზოგადოებისა.

საბას თურმე ეძახდნენ „ქართველების მამას“. ეს სახელწოდება ზედგამო-
ჭრილია მასზე, თუ გვეხსომება მისი საქმიანობა და თავდადება ბედშაეი სამ-
შობლოსათვის. მთელი საუკუნის განმავლობაში საქართველოში შექმნილი იყო
ისეთი მდგომარეობა, როდესაც მის ბედს განაგებდნენ ირანის შაჰის მიერ
მოვლენილი პირები, რომელნიც, თუ მაჰმადიანები არ იყვნენ, ან ნებაყოფლო-
ბით უნდა გამაჰმადიანებულყვნენ, ან ძალად. ქვეყანაში ფეხს იდგამდა, ვრცე-
ლდებოდა და მტკიცდებოდა მაჰმადიანობა. რომელსაც თან მოჰქონდა მაჰმადი-
ანთა ზნე, ჩვეულება: ირყეოდა და ირყენებოდა ეროვნული ნორმები ცხოვრე-
ბისა, ეროვნული ფსიქოლოგია და იდეოლოგია. ხალხში ინერგებოდა ისეთი
მანკიერებანი, რომელთაც შექმნეს საშიშროება ეროვნული თიზიონომიის და-
კარგვისა. ასეთ პირობებში საჭირო იყო განათლებული, სამშობლოს სიყვარუ-
ლით აღვზნებული, ენერგიით და კჳკუით დაჯილდოებული შორსმჭევრეტელი და
თავდადებული ადამიანი, რომელიც საზოგადოებას თვალს აუხეღდა და დაანა-
ხეებდა იმ საშიშროებას, პოლიტიკურსა და ეროვნულს, რომლის გარემოცვაში

ის იმყოფებოდა. ისტორიამ ასეთი როლი სულხან-საბა ორბელიანს დააკისრა.

საბა წარმოშობით ისეთ მაღალ ფეოდალურ წრეს ეკუთვნოდა, იმდენად გამოირჩეოდა საზოგადოებაში განათლებით და ისეთი დიდი ავტორიტეტით იყო მოსილი, რომ მას შეეძლო დიდი კარიერა გაეკეთებინა. თუ ის მიეკედლებოდა იმდროინდელი საზოგადოების ანტიეროვნულ, პირადი ინტერესებით გამსჭვალულ. სპარსოფილთა წრეს. მაგრამ მან ბრწყინვალე კარიერა გაცვალა უბრალო ბერის ანაფორაზე, დიადემის ნაცვლად თავზე დაიდგა მონაზონის კუნკული, მღვდელმთავრის ოქროს კვერთხის მაგიერ ხელში აიღო მაგარი ჯოხი და წინასწარეტყველური ენერგიით შეუდგა საზოგადოების გამოსწორებას იმ საშინელი სენისაგან, რომლითაც ის დაავადებული იყო. ასე რომ პოლიტიკურად იმედგაცრუებული საბასთვის მონასტრის კედლებში დამკვიდრება ახალი საშუალება იყო ბრძოლისა, რომელსაც მიზნად ჰქონდა ხალხში ქრისტიანული კულტურისა და ეროვნული ცხოვრების საფუძველთა განმტკიცებით წინააღმდეგობა გაეწია ირანის წაშლექი ტალღებისათვის.

არც თუ გაკათოლიკება მისი იყო უბრალო კონფესიური აქტი. საბა კათოლიკობაში გადავიდა არა მისი უპირატესობის შეგნებით, არამედ წმიდა პოლიტიკური მოსაზრებით. ხომ გაგიგონიათ—„წყალწაღებული ხავსს ეკიდებოდაო“; ადამიანი, რომელიც თავის მახლობლად მეგობარსა და მშველელს ვერ ხედავს, ცდილობს „ქართლის ჭირი“ კათოლიკური ქვეყნების ყურამდე მიიტანოს. ამისათვის ის თვითონ გადადის კათოლიკობაში და ევროპაში მიემგზავრება. საშობლოს ხსნის ინტერესებმა განა მარტო ევროპაში გადაისროლა ის? ამავე მიზნით მას ჩვენ ხან ირანში ვხედავთ, ხან ოსმალეთში, ბოლოს კი რუსეთში, სადაც მას საფლავი გაუთხარეს. სამწუხაროდ, დიპლომატიური მისია საბასი უშედეგო გამოდგა, საქართველოს დანგრევისათვის მაშინ არავის ეცალა.

დიპლომატიურ საქმიანობასთან ერთად საბა ეწეოდა ლიტერატურულ საქმიანობასაც, რომელსაც იგივე ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მიზნები ჰქონდა, რაც დიპლომატიურს. საბა ხედავდა, რომ პოლიტიკური განთავისუფლება ქვეყნისა ვერ ხერხდება, ამიტომ მან მიზნად დაისახა ლიტერატურული გზით იბრძოლოს ეროვნული ფიზიონომიის გადასარჩენად და გადაგვარების თავიდან ასაცილებლად. მან მიმართა ამ მიზნით მამხილებელ, იგავ-არაქულსა და პოპულარტიკურ ჟანრს, რომელიც დაუნდობლად ამხელს და ჰკიცხავს ცხოვრებაში გავრცელებულ საზოგადოებრივსა და პირად სიღუბეებს, რომელიც ფესვებს უღრღნიდა სახელმწიფოებრივ ორგანიზმს. ის არ ერიდება არავის, არც მეფესა და მსხვილ მოხელეებს, არც ფეოდალური კლასის და ეკლესიის წარმომადგენლებს. ის თავგამოდებით ამხედრებულთა განსაკუთრებით „გათათრების“ ტენდენციისა და საწყალი გლეხების ყველგა-შევიწროების წინააღმდეგ. მხილებასთან ერთად მის თხზულებებში მოცემულია, მეორე მხრით, მოკალურ დებულებათა მთელი კოდექსი, რომლის მიზანია დაგვიხატოს ნამდვილი, ღირსეული ადამიანი, რა ასპარეზზედაც არ უნდა უხდებოდეს მას მოღვაწეობა. განსაკუთრებით ყურადღება შეჩერებულია საკითხზე, როგორი უნდა იყოს მეფე, როგორც „მწყემსი“ თავისი ერისა. ფეოდალური პარტიკულიარიზმით, ერთმანეთის გაუტანლობითა და შურით, აგრეთვე ერთმმართველობის სისუსტით ნაკარნახევი ისეთი აზრები და სენტენციები, როგორც „ბალა ერთობაშია“; „კარგი ამხანაგი ციხე წყლიანია, ზღუდე მაღალა“,

სიმაგრე დაურღვეველია“, და „ერთი ჭკუა სწორედ არ იქნების, რაგინდ ბრძენი იყოს, ამისათვის ორისა და სამის კაცის რჩევა სჯობიაო“.

ასეთია საბას ლიტერატურული საქმიანობა, რომელიც მაჩვენებელია იმისა, რომ ის მართლაც ნამდვილი „მამაა“ ქართველებისა. საბამ ასახელა თავისი სამშობლო შესანიშნავი შრომებით, რომელნიც არასდროს არ დაკარგვენ მნიშვნელობასა და ინტერესს. აგერ კრებული გონებამახვილური იგაუ-არაკებისა, რომელსაც „სიბრძნე სიცრუისა“ ეწოდება და რომელიც გვერდში უყენებს მას ეზოპეს, ლაფონტენს, „ქილილა და დამანას“ და „სინდაბადის“ ავტორებს. აგერ „მოგზაურობა ევროპაში“, რომელიც დაკვირვების უბადლო უნარითაა გაგონილისა და ნანახის კონკრეტულად წარმოდგენით მისაბაძი, მაგრამ მიუწვდომელი ნიმუში გახდა შემდეგი დროის ქართველი მემუარისტებისთვის. აგერ „სწავლანი და მოძღვრებანი“ ამ ბრძენი კაცისა, რომელიც ცეცხლს აფრქვევს საეკლესიო ამბიონიდან. ჩვენ ბევრი ვიცით საეკლესიო ორატორები სხვადასხვა ეპოქისა როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში, მაგრამ ასეთი ღრმანზროვანი, მხატვრული, რეალისტური და ორატორული ცეცხლით გამთბარი არა. თუ ბერძნებს მეოთხე საუკუნეში ჰყავდათ თავისი „ოქროპირი“, ჩვენც გვეყოლია ჩვენი ოქროპირი საბას სახით. ჩვენ წინ არის საბას მიერ გალექსილი „ქილილა და დამანა“, რომლის შესახებ ერთ-ერთი მისი თანამედროვე პოეტი ამბობდა: სულხან-საბა ორბელიანმა „ქილილა და დამანა“ გალექსა, თუმცა რუსთაველის ნათქვამი არ არის, მაგრამ ნაკლებ სათქმელიც არ არის. აჰა, დასასრულ ჩვენს თაროებს ამკობს შესანიშნავი ნაყოფი საბას სამწერლო-მეცნიერული მუშაობისა—„ლექსიკონი“. როდესაც ჩვენ მოვიგონებთ, რომ ფრანგული ენის ლექსიკონის შედგენაზე საფრანგეთის მეცნიერებათა აკადემია 36 წელს მუშაობდა, გაკვირვებას ვეძლევი, როგორ შეძლო ერთმა კაცმა, სულხან-საბა ორბელიანმა, 30 წლის განმავლობაში შეედგინა ქართული ენის ლექსიკონი, რომელიც პირველ ფრანგულ ლექსიკონს არაფრით არ ჩამოუვარდება, შეიძლება კიდევაც აღემატებოდეს მას. „კარგიაო“, ამბობდენ ამ ლექსიკონის შესახებ მისი შედგენის თანამედროვენი; „კარგია“ იგი ახლაც, თითქმის სამასი წლის შემდეგ, როდესაც ასე გაიფურჩქნა ჩვენში მეცნიერული ცოდნა, კერძოდ ენათმეცნიერება. „კარგი“ დარჩება ის მომავალშიაც.

სულხან-საბა ორბელიანს ბედმა არ არგუნა სამშობლოში დაეხუჭა თვალეზი; სიცოცხლეში დამაშვრალმა, დევნილმა და ტანჯულმა საუკუნო განსვენება ჩრდილოეთის ყინულოვან მიწაში პოვა. მოსკოვის ახლო, ვსესვიატოვსკოე ან სვენცკაში. მან საფლავში ჩაიტანა მწარე ფიქრები თავისი სათაყვანებელი სამშობლოს მომავლის შესახებ. სანამ ცოცხალი იყო, ის ამბობდა: „ჩემს უკან ღმერთმა ქმნას, და ჩვენს ქვეყანაში უკეთესობა შეიქნეს“. დღეს, 300 წლის შემდეგ, ჩვენ, მის „შვილებს“ შეგვიძლია სიხარულით ჩაეძახოთ მას საფლავში: „დამშვილდი და გაიხარე. დიდებულო აღამიანო! შენს ქვეყანაში მართლაც უკეთესობა“ შეიქნა; შენს საყვარელ სამშობლოს აღარავინ ჩაგრავს და აწუხებს, მან პოვა დამხმარე მეგობრები და სანუკუარი თავისუფლება და დამოუკიდებლობა, რომელსაც მტკიცე დარაჯად უდგია 15 რესპუბლიკათა ძმური კავშირი, ის შეუჩერებელი მიდის წინ აყვავებისა და წარმატების გზაზე“.